

Ingermanland – Ingermanland

Dystert 70-årsminne

Christer Nilsson

Ingermanland är i dag ett historiskt landskap, okänt för yngre människor i Sverige. En gång var det ett svenskt generalguvernemang 1617–1721. Dess öde blev tragiskt. Plågat av livegenskapen under den ryska tsartiden. Terroriserat av Stalin. Förött under andra världskriget. Tömt på sin ursprungsbefolkning.

Som i ett töcken, som en råkall dimbank från Finska viken, har det urgamla Ingermanland upplösts som geografiskt begrepp – med sin unika folkstam av finländare, karelare och ingermanländare, med sitt utdöende språk, med sin särpräglade kultur – och svävat in i det historiska skymningslandets skuggvärld.

Nyckelord: Ingermanland, Leningrad, Stalins terror, flykt, emigration, immigration, Estland, Finland, Sverige, Haparanda, Borås, Helsingborg.

Här berättar ingermanländaren **Jalo Rowéus**, född 1935 och hette då Riepponen, hur han och familjen lyckades fly från Ingermanland till Estland, Finland och slutligen Sverige under dramatiska och livsfarliga omständigheter. Mottagandet var inte odelat positivt. En del evakuerades tillbaka till Finland som behövde arbetskraft i jordbruket. Efter fredsslutet 1945 återförvisades sedan från Finland ingermanländare till Sovjetunionen, ofta med tvång och hot från ryska agenter som opererade i landet. Det finns vittnesmål om hot också från ryska legationen i Stockholm mot en del flyktingar om de inte återvände till Sovjetunionen. Många kände sig mycket osäkra i Sverige och flyttade därför vidare till USA, Kanada och Australien. Så småningom fick cirka 6 000 ingermanländare asyl i Sverige och kunde stanna kvar.

Ungdom

”Vi bodde i byn Pääsölä bara 27 kilometer från Leningrad. När jag föddes i december 1935 var nästan alla finsktalande ingermanländare svårt terroriserade

de av Josef Stalin. Klappjakt, uppvigling och angiveri hörde till ordningen för dagen. Ingen gick säker. Stalins avsikt var att förgöra oss. Vi var folkfiender och måste krossas. Trots att vi hade bebott landet i många generationer betraktades vi som utlänningar som avvek från den slaviska kulturen. Vi hade en särskild stämpel i passet vilket visade att vi var finsktalande och som gav ryssarna signal om att det var fritt fram att förfölja oss. Föraktade var vi, hatade och utrotningshotade. ”Tjohna” – finndjävul – var ryssarnas skällsord. NKVD – Partiets hemliga polis – jagade ut oss ur våra hem. Nattliga räder tömde hela byar, människorna skickades långt bort för att försmäktas i fasansfulla gulagläger. I våldsvågen 1937–1938 avrättades ca. 14 000 ingermanländare. En av dessa var min morfar som var präst. Dömd för kontrarevolutionär verksamhet. Men hans enda brott var – att han trodde på en kristen Gud och att han ömmade för sin församling. Mamma och min morbror var lärare, men fick aldrig något jobb. De var ju barn till en präst, en folkförrädare.

Det var ett sjukt samhälle som skapade sjuka människor. Vi var bärare av ett kollektivt stigma;

Christer Nilsson är historiker och författare.
christerkerstin@gmail.com

Karta över Jalos flykt genom fyra länder.

föraktade, förföljda, till slut mördade av en regim så obeskrivligt ondskefull att en svensk i dag har svårt att ens försöka föreställa sig detta systems omänsklighet.

När jag var tre år blev jag svårt traumatiserad. Två av mina bröder hade dött i den farliga sjukdomen difteri. Nu blev jag själv smittad och så svårt sjuk att jag halvt medvetslös skickades till ett sjukhus i Leningrad där jag skildes från mina föräldrar, totalt övergiven i fyra månader. En kamp på liv och död. Vitklädda spöklika gestalter vållade mig stor smärta, skrämde mig från vettet och slutligen föll jag in i total apati. Varje natt och i yrsel grät jag mig till sömns, outhärdligt längtande efter min lilla mamma. En akut infektion tillstötte, jag fick en varhärd i huvudet – och läkarna som varken hade tid eller resurser att medicinerade måste göra ett kirurgiskt ingrepp. Bakom vänster öra borrades ett hål i skallen så att varhärden kunde dräneras. Fysiskt botad, men livslångt hörsel-skadad, rev dessa skräckfyllda minnen upp djupa sår i barnasjälen. Som vuxen blev dessa sår till ständigt värkande själsliga ärr. Jag plågades långt upp i åren

av en sorts kronisk neuros – underblåst och förvärrad av känslor av skam, skuld, förnedring, bristande självkänsla, tomhet och utanförskap.

Nu är det den femte mars 1942 och situationen blir outhärdlig för vår familj. Tyskarna har invaderat Ingermanland. Finland har ingått vapenbrödraskap med Tyskland under fortsättningskriget 1941-44 för att försöka återta sina i vinterkriget förlorade landområden. Det omringade och belägrade Leningrad hålls av tyskarna i ett strupgrepp med målet att utplåna staden, de så kallade 900 dagarna, vilket leder till ett ofattbart lidande. Mer än två och en halv miljon människor sitter fast i dödsfällan, en av andra världskrigets ohyggligaste och grymaste mardrömmar. Bomber, kyla, sjukdomar och svält dödar en och en halv miljoner människor, vilka till sist tvingas äta sina hundar och katter, råttorna har för länge sedan flytt staden – till och med kannibalism förekommer. Leningrad/Sankt Petersburg har i dag den i särklass största kyrkogården i Europa!

Min pappa hade snickrat en kälke, medarna var ett par gamla skidor. Vi skulle fly. Tyskarna såg mellan fingrarna och släppte igenom oss därför att vi talade finska. Artillerigranater från det belägrade Leningrad exploderade runt om oss, lukten av krut-rök låg tungt kvar där vi hade grävt ner oss i en flodbank som skrämde kaniner. Över öppen eld lagade vi vår mat och om nätterna sov vi hopkrupna tätt intill varandra i en sandig grotta.

På kälken var packat lite varma kläder och lite silver vi sparat som bytesvaluta för en bit bröd och nattlogi hos vänliga människor. Jag var sex år. Snön låg djup, termometern visade 40 minusgrader, vinden var isande kall. Vi gick till fots tjugo förfärliga mil på magra stapplande ben fram till Narva. Det gick inte att sitta på kälken, då hade jag förfrusit mig på samma sätt som de äldre människor vi såg utmed vägkanten som alla tycktes fridfullt sovande men som stupat och frusit ihjäl i fosterställning med händerna knäppta som i bön.

I stället fick jag gå hela vägen snubblande bakom kälken, hållande mig i en repstump för att vi inte skulle tappa tempo. Pappa som inte brukade slösa med beröm till barn var mycket stolt över att jag trots min ringa ålder orkade gå hela den långa vägen. Det tog oss tretton dagar att stappla fram till räddningen, livet och brödet i Narva. Sista etappen in i Estland fick vi sedan göra med tåg – i en boskaps-

vagn. För oss kändes det dock som en 1:a klassens tågkupé!

Från Estland till Finland

I Estland stannade vi i fjorton månader. Pappa fick arbete på en bondgård i Viljandimaa. Livet kändes lite ljusare. Mamma blev gravid och födde min lillebror Albert. Ett starkt minne därifrån var när jag var nära att mista min hand. Den nyfikne lille gossen Jalo ville utforska en spännande hackelsemaskin – en sådan som tuggar sönder grödan till grisar. Jag vejade käckt runt knivbladet – och skar av fingertoppen på höger hand! Jämmer och elände – blodet rann, chockad och storgråtande sprang jag därifrån. Mina stackars föräldrar hittade senare den fastklibbade fingertoppen på knivbladet. Och allt sedan dess har jag aldrig vågat peka finger åt folk.

Vi vågade inte stanna kvar i Estland längre, tyskarna höll på att förlora kriget och var på reträtt. Framtiden var oviss och riskabel, så nu var vi plötsligt på väg i en båt från flyktinglägret Baltidski i Estland till Hangö udde i Finland. Min snälla och goda mormor Emmi Qvist som anlände senare efter oss dog i lägret, och min förtvivlade moster Alina tvingades överge sin mamma utan chans att få begravas henne. Sjöresor dagtid var livsfarliga. Ryska patrullerande bombplan sköt på allt som flöt. Det blev en mardrömsresa. Det var stormigt och sjön gick hög, alla låg på däck och kräktes och kröp ynkliga omkring i spyorna; ingen orkade tänka på dödsfaran uppifrån. Men vi hade tur, det var otjänligt väder även för ryska spaningsplan. Och jag minns tydligt mammas ord när vi den 18 maj 1943 möra men välbehållna steg iland i Hangö: «Från Finland är vi en gång komna och till Finland har vi äntligen återvänt.» Äntligen hemma, tänkte jag.

I juni 1943 blev vi under ett halvår stationerade i jordbruk; i Kaukosalo by i Särkisalo kommun. På sommaren dog min käre farfar Antti Riepponen. En kämpe som i slutet av 1800-talet hade utvandrat till Ingermanland från tsartidens Viborg. Jag fick börja skolan och minns det som min bästa tid under barndomen. Allt såg ljusst ut. Vi flyttade sedan till Littoinen utanför Åbo där mamma och pappa fick arbete på en textilfabrik. Men blåsvarta åskmoln tornade plötsligt upp sig på vår ljusa sommarhim-

Skoltrött Jalo 17 år på ERLA konfektfabrik i Borås.

mel vid krigsslutet 1945. Finska och ryska myndigheter hade genast systematiskt börjat söka upp alla ingermanländare för att tvinga dem tillbaka. Cirka 60 000 återvände. Pappa varnade sin syster Maria för att resa. Hon och hennes två barn bestraffades omedelbart och hamnade i tio år i ett arbetslägers helvete långt borta i Kazakstan. Vi däremot valde att fly till Sverige.

Från Finland till Sverige

I Uleåborg långt uppe i norr steg vi av tåget, övernattade, och före gryningen satt vi i några smugglares snabbgående motorbåt med sikte på Haparanda – och med en eka på släp. Plötsligt blev allt skräckfyllt. Motorstopp! Vi drev redlöst. Vågorna slog över oss. Äntligen gick så den trilskande motorn igång igen. Men nu siktades, ve och fasa, en tullbåts svenska flagga. Smugglarna ställde ome-

Karta över Ingermanland. Familjen Riepponen bodde endast 27 kilometer sydost om Leningrad.

delbart ultimatum: "Antingen åker ni tillbaka till Stalins agenter eller så hoppar ni ner i ekan och börjar ro!" Sålunda gjorde vi vår entré in i Sverige roende en eka i Haparandas skärgård. Visserligen ingen Harpsundseka, men ändå fin. Jag har alltid gillat ekor sen dess.

Sedan hände något märkligt. Efter ett kort polisförhör i Haparanda togs beslutet att återförvisa oss till Finland. Men ödets gudinna ville annorlunda. I bilen till Torneå vädjade pappa, säkert helt förtvivlad, till poliserna om att få en ny chans att bättre få förklara vår farliga situation och vårt behov av skydd. Och – poliserna vände tillbaka, Gud vet egentligen varför. Heureka! Nytt förhör. Vi fick stanna, evigt tacksamma för hur väl vi blev mottagna av svenskarna.

Livet i Sverige

Vi slussades igenom flyktingläger i Haparanda, Vännäs, Söderhamn och hamnade slutligen i Borås. Jag var då 12 år. Vi hade nu levt och bott i fyra länder. Ofta blev vi tvungna att lämna allt och åter börja med två tomma händer. Pappa började arbeta på

Algots konfektion och fortsatte sedan i fjorton år fram till sin pension 1975 på Wäfveribolaget. Min skolgång trasslade i början men redde sedan upp sig, jag skärpte mig och flyttade som vuxen till Göteborg, började på Socialhögskolan och utbildade mig till socionom.

Från första stunden i Sverige ville jag leva, tala utan brytning och klä mig som en svensk.

Jag lärde mig att apa efter i allt och som en kameleont dölja mitt förflutna, ständigt anpassande mig till omgivningen. Men jag fick betala ett pris för denna kurragömmalek med mitt ursprung. Riktigt pinsamt blev det vid alla de obligatoriska frågorna om mitt finskklingande efternamn, Riepponen, som jag sedan som vuxen snabbt ändrade till Rowéus:

- Varifrån kommer du? Finland.
- Var bodde du? Utanför Åbo.

Ock så det plågsammaste som alltid gjorde mig lika ställd.

- Men var är du född? I Ingermanland, det ligger i Sovjetunionen.
- Men då är du ju ryss! Nej, jag är ingen ryss!

Detta att bli kallad för ryss, var det absolut mest förhatliga av allt. Sådant satte spår i en känslig pojksjäl. När jag som barn i Borås lekte med kompisar, tog jag aldrig hem dem. Jag ville inte att de skulle se den ingermanländska flaggan och få obehagliga frågor om den. Och så har vuxenlivet också varit. Ett undvikande av närgången granskning av mitt ursprung och privatliv. Inte konstigt då att jag blev etniskt förvirrad, nästan schizofren. I Ingermanland var vi i ryssarnas ögon finnjävlar. I Finland var vi ryssar som talade någon konstig finska och i Sverige var vi främmande finstalande fåglar som flytt från Sovjetunionen.

En pojke frågade sin morfar: "Är det svårt att tälja en häst? Egentligen inte. Jag täljer bara bort det som inte är en häst." Jag skulle vilja att det hade varit så enkelt också för mig. "Är det svårt att bli en svensk? Egentligen inte. Man tar bara bort det som inte är en svensk."

Nu är jag snart åttio år. Hur har tid och rum format mig? Början var svår. Resten av mitt liv har bestått av att lära mig simma och hålla mig flytande. Jag är en överlevare, en gränsöverskridare som vänt hat – mot de övergrepp som drabbat oss – till försoning. Jag har vandrat i vilshenhet, men funnit mig själv; gått i närkamp mot skuld- och skamkänslor som jag utvecklat till självrespekt och en smula stolthet. Jag har besegrat några av de största hinder en människa kan möta – sig själv. Eller som Sören Kierkegaard uttryckte det:

*"Livet kan bara förstås baklänges,
men man måste leva det framlänges."*

Det gick bra för Jalo Rowéus sedan. Han gifte sig, fick två barn och barnbarn. Han avslutade sin yrkesbana som personalchef ansvarig för upprättande av dataregister inom sjukvården i Helsingborg. Jalo har bott i Skåne sedan 1964.

Jalo Rowéus i dag. Om läsaren vill komma i kontakt med Jalo, skicka då ett mail till coolwater@live.se.

Källor och litteratur

Djupintervjuer med Jalo Rowéus.

Eino Hanski: *De långa åren*, 1972.

Harrison Salisbury: *De 900 dagarna*, 1997.

Vladimir Kokko: *Ingrian Finns and the Quirks of Soviet and Post-Soviet Nationality Policy*.

Christer Nilsson: *Stormaktsdrömmen. I svenskarnas spår under tusen år i Finland, Ryssland och Baltikum*, 2009.

Svanberg, Ingvar och Runblom, Harald: *Det Mångkulturella Sverige. En handbok om etniska grupper och minoriteter*, 1990.

Fakta Ingermanland

- Ingermanland omfattade ungefär det som i dag motsvaras av Leningrad oblast (Ungefär län).
- Ursprungsbefolkningen var finsk.
- 1617–1721 svenskt generalguvernement. Dit förpassades ofta svenska straffångar.
- Finska bönder koloniserade då Ingermanland och blev fria skattebönder i det svenska stormaktsväldet.
- 1721 rysk erövring och livegenskap fram till 1861.
- Försöket 1917–18 att bli självständigt misslyckades.
- Efter 1929 kollektivisering och terror. Cirka 60 000 deporterades till gulagläger.
- 1941–44 evakuerades 61 000 till Finland. De flesta tvingades av Sovjetunionen tillbaka.
- Tusentals ingermanländare svalt ihjäl eller döddes under Leningrads belägring.
- Cirka 6 000 flydde till Sverige.